

Η ALMA MATER ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

01-03

Προσωπογραφίες του
Ιωάννη Αργυρόπουλου,
του Αλέξανδρου
Μαυροκορδάτου και του
Ιωάννη Καποδίστρια στην
Αίθουσα των Σαράντα.

ΕΛΛΑΔΑ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ακόμη και πριν από την Άλωση, Έλληνες και Κύπριοι φοιτητές ξεκίνησαν να πηγαίνουν στο φημισμένο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας. Προπύργιο του Ουμανισμού και της Αναγέννησης, το πανεπιστήμιο εξελίχθηκε σε σπουδαίο κέντρο ελληνικών σπουδών, συμβάλλοντας καθοριστικά στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση. Τη δεκαετία του 1940 φιλοτεχνήθηκαν οι προσωπογραφίες σαράντα σπουδαστών του από άλλες χώρες, που διακρίθηκαν σε πολιτικά αξιώματα της πατρίδας τους. Ανάμεσά τους, τρεις Έλληνες.

ΑΘΗΝΑ ΓΕΩΡΓΑΝΤΑ

Αναπλ. Καθηγήτρια Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας

Dipartimento dei Beni Culturali

Πανεπιστήμιο Πάδοβας

ΠΑΔΟΒΑ, ΠΑΔΟΥΗ ΚΑΙ ΠΑΤΑΒΙΟΝ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΜΕ ΤΑ οποία τίμησαν οι νεότεροι Έλληνες την Alma Mater του υπόδουλου ελληνικού έθνους. Μετέβαιναν εκεί επί σειρά αιώνων για να σπουδάσουν τα ελληνικά γράμματα, για να σπουδάσουν επίσης την ιατρική, τη νομική και τις φυσικές επιστήμες της εποχής.

Πρόκειται για το δεύτερο αρχαιότερο πανεπιστήμιο της Ιταλίας. Ιδρύθηκε το 1222 και ετοιμάζεται να εορτάσει σε λίγο τα 800 χρόνια του. Συγκαταλέγεται μέχρι σήμερα στα πιο φημισμένα ακαδημαϊκά ιδρύματα της Ευρώπης. Στους αιώνες του Ουμανισμού και της Αναγέννησης, λόγω και των στενών δεσμών του ελληνισμού με τη Βενετία, το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας έμελλε να εξελιχθεί σε φημισμένο κέντρο ελληνικών σπουδών. Συνέβαλε καθοριστικά στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση, αναδείχθηκε σε κύριο πυλώνα της ιταλικής Αναγέννησης. Έγινε επίσης το πανεπιστήμιο στο οποίο φοίτησαν εκατοντάδες Ελληνόπουλα, από την αρχή περίπου του 15ου έως τα μέσα του 19ου αιώνα. Οι Έλληνες και οι Κύπριοι φοιτητές ξεκίνησαν να έρχονται εδώ πριν από την Άλωση της Πόλης. Στη συνέχεια έφθαναν στην Πάδοβα νέοι από όλες τις βενετοκρατούμενες περιοχές του ελληνικού χώρου, αργότερα και από τις τουρκοκρατούμενες.

Σε διάρκεια τεσσάρων και πλέον αιώνων, το παταβινό ίδρυμα στάθηκε η *τροφός* και η *δετή μητέρα* των υποδούλων. Ο προσήκων χαρακτηρισμός για το λαμπρό Πανεπιστήμιο είναι γνωστός στους ειδικούς. Διατυπώνεται ρητά στο πρόσφατο βιβλίο του Άγγλου ιστορικού David Brewer: «Στην Πάντοβα, όπου λειτουργούσε πανεπιστήμιο από το 1222, διάσημο για τις ιατρικές και φιλοσοφικές σπουδές του, ιδρύθηκε έδρα ελληνικών το 1463. Η Πάντοβα έχει αποκληθεί η alma mater όλου του υπόδουλου ελληνικού έθνους» (*Ελλάδα 1453–1821. Οι άγνωστοι αιώνες*, Πατάκη, 2018, σ. 170).

Πρώτος καθηγητής των ελληνικών στην Πάδοβα διορίστηκε ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, για τον οποίο θα γίνει λόγος λίγο παρακάτω.

Με τον τίτλο «Πάδοβα, το πρώτο Πανεπιστήμιο του νέου ελληνισμού (1453–1830)» η υπογράφουσα κέρδισε από το Τμήμα Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας ερευνητικό πρόγραμμα διετούς διάρκειας με στόχο να αναδειχθεί η δυναμική παρουσία Ελλήνων και Κυπρίων —φοιτητών και καθηγητών— που σπούδασαν, δίδαξαν και έδρασαν ποικιλοτρόπως στην Πάδοβα έως την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Ο ερευνητής στον οποίο κατόπιν διαγωνισμού δόθηκε το πρόγραμμα είναι ο Ιταλός νεοελληνιστής Δρ Φραντσέσκο Σκαλόρα, αριστούχος απόφοιτος και διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Παλέρμο — σε διεθνή συνεργασία με το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Διατέλεσε στη συνέχεια μεταδιδακτορικός ερευνητής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου και του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών της Ελλάδας. Την ευθύνη του προγράμματος έχει η υπογράφουσα.

04

Εξωτερική όψη του Παλάτσο Μπο.

05

Αφίσα της Ημερίδας «Οι Έλληνες και το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας». Πάδοβα, Παλάτσο Μπο, Μάιος 2015 (σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Ερευνών της Βενετίας).

06

Οι προσωπογραφίες των τριών Ελλήνων στην Αίθουσα των Σαράντα.

07

Άποψη της Αίθουσας των Σαράντα.

08

Άποψη του αιθρίου του Παλάτσο Μπο.

09

Έργο του Γιάννη Κουνέλλη (Παλάτσο Μπο, 1995) στο πλαίσιο του εορτασμού των πενήντα χρόνων από την απελευθέρωση της Ιταλίας από τη ναζιστική κατοχή.

06

Η έντονη δραστηριότητα των Ελλήνων και των Κυπρίων στην Πάδοβα επί πολλούς αιώνες μαρτυρείται με έργα ποιητικά και πεζά, χειρόγραφα και εκδεδωμένα — γραμμένα είτε στην ελληνική γλώσσα, αρχαϊζουσα και δημώδη, είτε στα λατινικά της Αναγέννησης. Μαρτυρείται επίσης με επιστολές και με επίσημους λόγους, με εκκλήσεις για την απελευθέρωση του ελληνορθόδοξου χώρου, καθώς και με ποικίλες εικαστικές μαρτυρίες. Μάλιστα, το πιθανότερο είναι ότι στα Αρχεία και τις Βιβλιοθήκες — του πανεπιστημίου και της πόλης — κρύβεται ακόμη μεγάλος θησαυρός άγνωστων ελληνικών κειμένων. Στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος θα γίνει προσπάθεια να μελετηθεί κατά τον πληρέστερο δυνατό τρόπο η πολυσχιδής δραστηριότητα φοιτητών και καθηγητών στο πρώτο πανεπιστήμιο του νέου ελληνισμού.

Οι Έλληνες φοιτητές ήταν εγγεγραμμένοι στις υπάρχουσες από τον 14ο αιώνα δύο Σχολές, τους *Legisti* (Νομική) και τους *Artisti* (Ανθρωπιστικές Επιστήμες και Ιατρική). Με βάση τις πράξεις εγγραφής τους, ο αριθμός τους ανέρχεται σε 4.000 περίπου. Αυτός όμως ο αριθμός έχει αυξηθεί ήδη από τους πρώτους μήνες ερευνητικής εργασίας του Δρα Σκαλόρα. Όπως επίσης έχει διευρυνθεί το χρονικό όριο έναρξης της παρουσίας των Ελλήνων στην Πάδοβα. Οι πρώτοι Έλληνες φοιτητές της Πάδοβας έρχονται από την Κύπρο με το ξεκίνημα του 15ου αιώνα, ενώ, επιπλέον, έχουν εντοπιστεί και σποραδικές αφίξεις Κυπρίων ήδη από το δεύτερο ήμισυ του 14ου αιώνα. Το θέμα θα παρουσιάσει σύντομα σε ειδικό δημοσίευμα ο Φραντσέσκο Σκαλόρα. Με την άφιξη των Κυπρίων φοιτητών εγκαθιρύεται η μακροχρόνια σχέση του νέου ελληνισμού με το περίφημο παταβινό Studium.

Ο υψηλός αριθμός Ελλήνων και Κυπρίων που σπούδασαν στην Πάδοβα οφείλεται ασφαλώς στη γειτνίαση με τον ελληνικό χώρο και στους ιστορικούς δεσμούς του με τη Βενετία. Ταυτόχρονα όμως οφείλεται και στο χαρακτήρα της πνευματικής και θρησκευτικής ελευθερίας, για τον οποίο το παταβινό ίδρυμα υπερφανεύονταν.

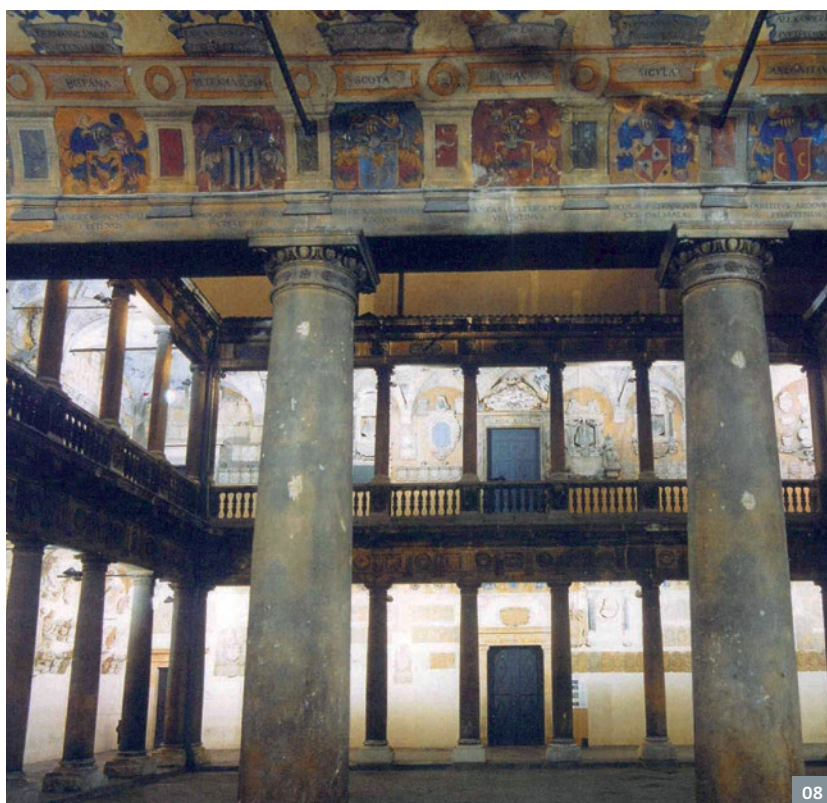
Το Πανεπιστήμιο του Καποδίστρια και η Αίθουσα των Σαράντα (Sala dei Quaranta)

Ο πρώτος Κυβερνήτης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους είχε σπουδάσει γιατρός στη φημισμένη Ιατρική Σχολή της Πάδοβας (εικ. 3). Η προσωπογραφία του κοσμεί την περίφημη Αίθουσα των Σαράντα στο ιστορικό κτίριο του Πανεπιστημίου, το λεγόμενο Παλάτσο Μπο (Palazzo Bo). Η αίθουσα φιλοξενεί σαράντα προσωπογραφίες, σε σχεδόν φυσικό μέγεθος, των σαράντα διασημότερων ξένων φοιτητών που σπούδασαν στην Πάδοβα και διακρίθηκαν σε πολιτικά αξιώματα της πατρίδας τους. Οι προσωπογραφίες (με τέμπερα) φιλοτεχνήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1940 από το ζωγράφο Giacomo dal Forno. Ανάμεσα στους σαράντα διακρίνονται τρεις Έλληνες. Εκτός από τον Ιωάννη Καποδίστρια, απεικονίζονται επίσης ο Βυζαντινός Ιωάννης Αργυρόπουλος (εικ. 1) και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο Εξ Απορρήτων — ο δεύτερος Μεγάλος Διερμηνέας της Υψηλής Πύλης και γενάρχης της μεγαλύτερης και μακροβιότερης φαρμακωτικής οικογένειας (εικ. 2).

Ο Κωνσταντινουπόλιτης Ιωάννης Αργυρόπουλος (π. 1415–1487) συγκαταλέγεται στους πρώτους Έλληνες φοιτητές της Πάδοβας. Είχε λάβει μέρος στη Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας, στα 1438–39. Στην Πάδοβα διετέλεσε πρόεδρος της Σχολής των Artisti και το 1444 πήρε το δίπλωμά του. Στη συνέχεια δίδαξε ελληνικά στην Κωνσταντινούπολη (–1453) και αργότερα στη Φλωρεντία και στη Ρώμη. Εντάσσεται στους σπουδαιότερους λόγιους του βυζαντινού ουμανισμού από όσους διέπρεψαν στην Ιταλία και πρωταγωνίστησαν στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση. Ο Αργυρόπουλος προετοίμασε το έδαφος για την ίδρυση έδρας ελληνικών στην Πάδοβα. Το εγχείρημα πραγματοποιήθηκε τελικά το 1463.

07

08

09

Εξώφυλλο του βιβλίου του Λουίτζι Φερρέρι *L'Italia degli Umanisti*. 1. Marco Musuro (2014).

**Οι διάσημοι καθηγητές και φοιτητές ελληνικών
στα χρόνια του Ουμανισμού και της Αναγέννησης:**

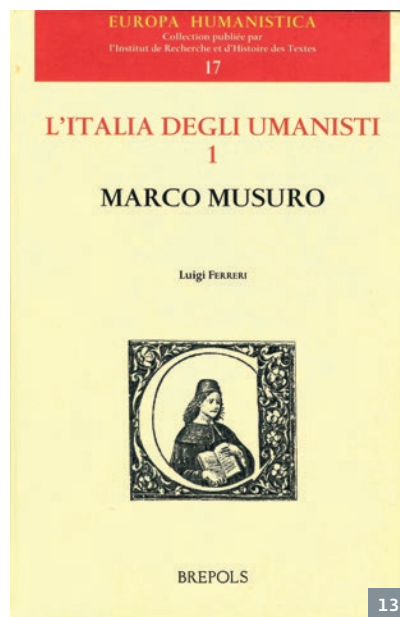
Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, Ιανός Λάσκαρης, Μάρκος Μουσούρος

Γνωστοί και οι τρεις από την ονοματοδοσία κεντρικών δρόμων της Αθήνας, ανήκουν στους πρωτεργάτες της προσπάθειας για τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση. Ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης (1425–1511) γεννήθηκε στην Αθήνα από ευγενή βυζαντινή οικογένεια. Υπήρξε ο πρώτος καθηγητής ελληνικών στην έδρα της Πάδοβας (1463–1472). Μετά την Πάδοβα, μετέβη στο Studium της Φλωρεντίας, όπου δίδαξε για περισσότερα από 30 χρόνια, και στη συνέχεια στο Μιλάνο για ένα χρόνο. Υπήρξε ο επιμελητής της μνημειακής πρώτης έκδοσης του Ομήρου (*Τα σωζόμενα*, Φλωρεντία 1488–1489). Πρόκειται για το πρώτο ελληνικό βιβλίο που τυπώθηκε στη Φλωρεντία με τη συνεργασία του Δημήτριου Δαμιλά, του κατεξοχήν τυπογράφου των ελληνικών αρχετύπων (*incunaboli*).

Ανάμεσα στους πρώτους μαθητές του Χαλκοκονδύλη στην Πάδοβα συγκαταλέγεται ο Ιανός Λάσκαρης, από ευγενή βυζαντινή οικογένεια της Κωνσταντινούπολης αυτός (1445–1534). Προσωπικότητα πολυσχιδής, θεωρείται η λαμπερότερη μορφή μεταξύ των Ελλήνων που έζησαν στην Ιταλία του 15ου–16ου αιώνα. Στενός συνεργάτης των Μεδίκων στη Φλωρεντία και του μεγάλου Πάπα της Αναγέννησης Λέοντα Γ' στη Ρώμη, ο Ιανός Λάσκαρης εγκαταστάθηκε αργότερα στο Παρίσι, όπου ανέλαβε διπλωματικές αποστολές ενώ μετέπειτα συντέλεσε στην ίδρυση (1530) του περιώνυμου μέχρι σήμερα Collège de France. Έζησε στη Βενετία ως απεσταλμένος της Γαλλίας (1503–1509), και εκεί συνεργάστηκε στενά με τον Άλδο Μανούτιο. Ο Λάσκαρης ήταν εκείνος που έβρισκε τα περιζήτητα βυζαντινά χειρόγραφα και ήταν ο πιο ενημερωμένος για το σύνολο των σωζόμενων κωδικών. Πραγματοποίησε δύο ταξίδια στον ελληνικό χώρο, το 1490 ή 1491 και το 1492 (Στάικος 2015), ως απεσταλμένος του Λαυρέντιου των Μεδίκων. Εξασφάλισε έτσι στη βιβλιοθήκη των Μεδίκων 200 πολύτιμους κώδικες με έργα της αρχαίας και της βυζαντινής γραμματείας. Δίδαξε ελληνικά στο Studium της Φλωρεντίας (1492–1494), όπου τον διαδέχθηκε ο Χαλκοκονδύλης. Από τα ταξίδια του στον ελληνικό χώρο, ο Λάσκαρης έφερε μαζί του στη Φλωρεντία Ελληνόπουλα, προκειμένου να τελειοποιηθούν στα ελληνικά, να μάθουν λατινικά και να ασκηθούν στην αντιγραφή χειρογράφων. Η γνώση της λατινικής γλώσσας ήταν τότε απαραίτητη για τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας στη Δύση.

Ο Λάσκαρης δίδαξε αργότερα και στη Ρώμη, όπου με δική του παρότρυνση ο Λέων Γ' ίδρυσε και έθεσε σε λειτουργία το Ελληνικό Γυμνάσιο Ρώμης (1514–1521). Ο Λάσκαρης συνθέσε ακόμη πολλά αρχαιόγλωσσα επιγράμματα, που τυπώθηκαν στο Παρίσι το 1527. Η σύνθεση επιγραμμάτων αποτελούσε τότε προσφιλή απασχόληση των Ελλήνων, όπως και των Ιταλών ουμανιστών. Ο Ιανός Λάσκαρης υπήρξε ο μεγάλος δάσκαλος (*maestro*) του Μάρκου Μουσούρου – του δεύτερου Έλληνα καθηγητή στην έδρα της Πάδοβας. Πέθανε και ενταφιάστηκε στη Ρώμη στην εκκλησία Sant' Agata. Πάνω στον τάφο του χαράχθηκε το επιτύμβιο επίγραμμα που είχε εκ των προτέρων συνθέσει ο ίδιος.

Ο Μουσούρος έφθασε από την Κρήτη στην πόλη των Μεδίκων το 1492 μαζί με τον Λάσκαρη (Pagliaroli 2004). Μαθήτευσε δίπλα στον Λάσκαρη και στη συνέχεια δίπλα στον Χαλκοκονδύλη. Θεωρείται ο σπουδαιότερος Έλληνας φιλόλογος της Αναγέννησης. Η διδασκαλία του στην Πάδοβα (1503–1509), και μετά στη Βενετία, σημάδεψε το κρίσιμο διάστημα για τη διάδοση των ελληνικών στην Ευρώπη. Για να ακούσουν τα μαθήματα του Μουσούρου, συνέρρεαν τότε στην Πάδοβα μαθητές και λόγιοι από πολλά μέρη της Ευρώπης. Σύμφωνα μάλιστα με μία πηγή, ακόμη και ο Έρασμος είχε παρακολουθήσει μαθήματά του στην Πάδοβα. Οι εκδόσεις που επιμελήθηκε ο Μουσούρος παρέμειναν επί πολλές δεκαετίες εκδόσεις αναφοράς. Υπήρξε ένας από τους πιο φημισμένους και πιο αγαπητούς δα-

14

Το εξώφυλλο του Καταστατικού της «ένδοξης» Εθνότητας (Biblioteca Universitaria Πάδοβας).

15

Πολλά αντιπροσωπευτικά «στέμμι» στην Aula Magna του Παλάτσο Μπο.

16

Έμβλημα από εξωτερικό τοίχο του Παλάτσο Μπο.

17

Έμβλημα του Κρητικού φοιτητή Αντώνιου Πάνδιμου, που συνέθεσε στα ιταλικά την ποιμενική ιλαροτραγωδία *Η ερωτική πίστη* (Παλάτσο Μπο, Aula Magna).

18

Η σελίδα τίτλου της ιλαροτραγωδίας του Πάνδιμου, πρώτη έκδοση: Βενετία 1620, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη Βενετίας (πρόσφατη επανέκδοση: Βενετία, Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Ερευνών, επιμ.: C. Luciani σε συνεργασία με τον A. Vincent, 2003).

σκάλους των ελληνικών στην Ιταλία. Διετέλεσε επί πολλά χρόνια ο κυριότερος συνεργάτης του Άλδου Μανούτιου και η βιβλιοθήκη του διαδραμάτισε σημαντικότερο ρόλο στις ελληνικές εκδόσεις του αλδινού τυπογραφείου. Βαρύνουσα ήταν επίσης η συμβολή του στη μνημειακή έκδοση του Λεξικού *Etymologicum Magnum*, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1499. Το 1516 μετέβη στη Ρώμη και δίδαξε στο Ελληνικό Γυμνάσιο. Ας προστεθεί ότι τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί εντυπωσιακά οι έρευνες για τον Μάρκο Μουσούρο και έχει εμπλουτιστεί σημαντικά η διεθνής βιβλιογραφία.

Με την άλωση της Πόλης, τα ελληνικά γράμματα μετανάστευσαν στην Ιταλία. Σε όλη τη διάρκεια του 15ου αιώνα, πέρα από τις περιοχές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, όσοι ήθελαν να γνωρίσουν την ελληνική παιδεία και γλώσσα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν αυτή την επιθυμία τους μόνο στην Ιταλία. Επιπλέον, τα χρόνια εκείνα, οι Έλληνες λόγιοι της Διασποράς ήταν οι μόνοι που μπορούσαν να προσφέρουν αξιόπιστες εκδόσεις των ελληνικών κειμένων.

Οι Έλληνες της Διασποράς, στα χρόνια του Ουμανισμού και της Αναγέννησης, έζησαν μακριά από την υπόδουλη πατρίδα τους, προσπαθώντας να την βοηθήσουν με κάθε τρόπο. Υπήρξαν πολυάριθμοι — στην Ιταλία, στη Γαλλία, στη Γερμανία, στην Ισπανία. Τέσσερις από αυτούς, μαζί με τον Αργυρόπουλο, και μάλλον *οι εξοχότεροι*, υπήρξαν είτε μαθητές είτε καθηγητές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας.

Nationes (Nazioni, Εθνότητες)

Οι Nationes αποτελούσαν από τον Μεσαίωνα τις προνομιούχες τάξεις του Πανεπιστημίου. Τις συγκροτούσαν οι φοιτητές που προέρχονταν από τον ίδιο τόπο καταγωγής, μιλούσαν την ίδια γλώσσα, είχαν κοινές παραδόσεις και τα ίδια έθιμα. Συνενώνονταν στην οργάνωση της εθνότητας για λόγους αμοιβαίας βοήθειας, από φυσική αλληλεγγύη και για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Οι «νατισόνες» εξέλεγαν συμβούλιο αξιωματούχων και συνέτασσαν καταστατικά, με τα οποία ρυθμιζόνταν λειτουργικά τους ζητήματα.

Το έτος 1405, το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας πέρασε υπό τον έλεγχο της Βενετίας. Άρχισαν τότε να έρχονται εδώ οι πρώτοι Έλληνες φοιτητές από το Λεβάντε, αρχικά από την Κύπρο και στη συνέχεια από την Κρήτη. Εντάχθηκαν στη λεγόμενη «Natio Ultramarina» και «Nazione Oltramarina», δηλαδή πέραν της θάλασσας. Οι Έλληνες και Κύπριοι φοιτητές έδωσαν στην «Ολτραμαρίνα» την ξεχωριστή φυσιογνωμία της. Η «ένδοξη εθνότητα» έφθασε να γίνει σταδιακά μία από τις ισχυρότερες του Πανεπιστημίου. Έχει διασωθεί το Καταστατικό της σε δύο μορφές. Το παλαιότερο είχε συνταχθεί το 1663 και απόκειται στη Βιβλιοθήκη Universitaria της Πάδοβας. Η Βιβλιοθήκη υπάγεται στο Υπουργείο Πολιτισμού της Ιταλίας. Το μεταγενέστερο Καταστατικό φυλάσσεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας. Είναι εν μέρει τροποποιημένο και αχρονολόγητο. Στο Καταστατικό ρυθμίζονται θέματα, όπως αξιώματα και εκπρόσωποι των Σχολών, διοικητικό συμβούλιο, συνδρομή των μελών κ.λπ.

Εμβλήματα (stemmi)

Τα ίχνη των Ελλήνων και Κυπρίων που σπούδασαν στην Πάδοβα αποτυπώθηκαν μνημειακά στα περίφημα stemmi ή εμβλήματα. Τα «στέμμι» ήταν περίτεχνα τιμητικά σήματα, που είχαν δικαίωμα να αναρτήσουν στους χώρους του Πανεπιστημίου όσοι φοιτητές είχαν διακριθεί σε αξιώματα της ακαδημαϊκής κοινότητας (πρόεδροι, σύμβουλοι κ.ά.). Ήταν είτε νωπογραφίες (φρέσκο) είτε σκαλισμένα σε πέτρα και επιχρωματισμένα. Σε αυτά τα ιδιαίτερα καλλιτεχνήματα διασώθηκαν τα ονόματα των φοιτητών, ο τόπος της καταγωγής τους και η χρονολογία ανάληψης του αξιώματος που είχαν.

15

16

17

18

20

19

Έμβλημα προέδρου, αντιπροέδρων και συμβούλων της εθνότητας «Ολτραμαρίνα» (1736).

20

Προσωπογραφία του Γαλιλαίου (Παλάτσο Μπο, Aula Magna).

Τα σωζόμενα στέμμι της Πάδοβας ανέρχονται σε περισσότερα από 3.000, και ανάγονται στο διάστημα 1542–1688. Το έτος 1688 η βενετική Σύγκλητος απαγόρευσε με διάταγμα την τοποθέτηση στέμμι στους χώρους του Πανεπιστημίου, πιθανόν επειδή πολλά είχαν υπερβεί τα όρια της επιδεικτικής πολυτέλειας ή επειδή τα αρχαιότερα κινδύνευαν να καταστραφούν από τη συνεχή δημιουργία νέων. Μαζί με τα αντίστοιχα στέμμι του εξίσου διάσημου Πανεπιστημίου της Μπολόνιας, τα στέμμι της Πάδοβας συνθέτουν το πιο φημισμένο εραλδικό μνημείο της Ιταλίας.

Στην Πάδοβα διασώζονται περίπου 300 στέμμι Ελλήνων και Κυπρίων φοιτητών, σύμφωνα με πρόχειρη καταμέτρηση του Φραντσέσκο Σκαλώρα. Τα περισσότερα από αυτά ανήκουν σε κρητοβενετικές και σε κρητικές οικογένειες (εικ. 16, 17, 19). Πολλά, όσα είναι τοποθετημένα σε εξωτερικούς τοίχους, είναι κάπως φθαρμένα από την υγρασία και τις βροχές (εικ. 16). Έχει ήδη ξεκινήσει η φωτογράφιση τους από τον Φραντσέσκο Σκαλώρα, ο οποίος ετοιμάζει για το θέμα ειδική μελέτη.

Ο Σαίξπηρ και ο Γαλιλαίος

Στην κωμωδία του Σαίξπηρ *Το ημέρωμα της στρίγγλας* μεγάλο μέρος της δράσης τοποθετείται στην πόλη της Πάδοβας. Στην πρώτη σκηνή του έργου, ο Σαίξπηρ αναφέρει με θαυμασμό το πανεπιστήμιο της πόλης ως «φυτώριο των τεχνών» (*nursery of the arts*). Με τον όρο «τέχνες» αναφερόταν στους κλάδους των επιστημών που αποτελούσαν τη βασική παιδεία από την Ύστερη Αρχαιότητα έως την Αναγέννηση. Στους κλάδους αυτούς συγκαταλέγονταν οι διάφορες ειδικότητες της φιλολογικής επιστήμης (γραμματική, ρητορική, ποιητική τέχνη κ.ά.) και οι φυσικές επιστήμες της αριστοτέλειας παράδοσης.

Τις σπουδές του Αριστοτέλη, με το δικό του σύστημα ερμηνείας του αρχαίου φιλοσόφου, είχε εισηγηθεί στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας ο Άραβας φιλόσοφος Αβερρόης. Ο αβερροϊσμός βρισκόταν σε πλήρη άνθηση στην Πάδοβα από τις αρχές του 14ου και ιδίως κατά τον 15ο και 16ο αιώνα. Στην περίοδο αυτή εκδόθηκε και το έργο του Αριστοτέλη σε λατινική μετάφραση και με τα σχόλια του Αβερρόη (Βενετία 1483). Τη λατινική έκδοση διαδέχθηκε αμέσως μετά, και με τη συμβολή των ειδικών της Πάδοβας, η πρώτη έντυπη έκδοση του Αριστοτέλη στα ελληνικά (Βενετία, τυπ. Άλδου Μανούτιου, editio princeps, 1495–1498).

Στο τέλος του 1592, σε ηλικία 28 ετών, έφθασε στην Πάδοβα ο Γαλιλαίος. Την ίδια εποχή σπούδαζε στην Πάδοβα και ο Κοπέρνικος. Οι κοσμολογικές και αστρονομικές αντιπαραθέσεις στο πανεπιστήμιο με τους οπαδούς του Αριστοτέλη και του Πτολεμαίου προσεيلκυσαν τότε το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον. Η Πάδοβα ήταν επίσης ο τόπος όπου ο Γαλιλαίος κατασκεύασε το τηλεσκόπιο (1609) με το οποίο επιβεβαίωσε τη θεωρία του για την κίνηση των πλανητών. Δίδαξε στην Πάδοβα ως το 1610, οπότε και επέστρεψε στη Φλωρεντία. Για τα χρόνια στην Πάδοβα, ο ίδιος έλεγε ότι ήταν τα καλύτερα δεκαοκτώ χρόνια της ζωής του.

Έλενα Λουκρητία Κορνάρο Πισκόπια (Elena Lucrezia Cornaro Piscopia, 1646–1684)

Η πρώτη γυναίκα απόφοιτος πανεπιστημίου παγκοσμίως. Σπούδασε θεολογία και φιλοσοφία, και αποφοίτησε το 1678. Από τα χρόνια των βασικών σπουδών της στη Βενετία, με καθηγητή τον Κρητικό ιερέα Αλβίζε Γραδενίγο, είχε μάθει πολύ καλά την ελληνική γλώσσα, αρχαία και νεότερη. Μνημονεύεται μάλιστα η συμμετοχή της σε δημόσιο διάλογο (*disputa*) με τον γιο του δασκάλου της, Ιωάννη Γραδενίγο, το 1677. Η Βενετσιάνα πατρικία είχε εντυπωσιάσει τότε με την εξαιρετή γνώση της τόσο της λατινικής όσο και της ελληνικής γλώσσας. Είχε οικογενειακούς δεσμούς με τον Καθηγητή Φιλοσοφίας Ιωάννη Κιγάλα, ο οποίος την είχε βαφτίσει, και τον Καθηγητή Ιατρικής Γεώργιο Καλαφάτη. Ανάμεσα στους καθηγητές της στο πανεπιστήμιο ήταν και ο Ιωάννης Κιγάλας. Το άγαλμά της κοσμεί τους χώρους του Παλάτσο Μπο.

Η αριστοκρατική οικογένεια Κορνάρο της Βενετίας είχε αποκτήσει από τον Πέτρο Α΄ Λουζινιάν, στο β΄ μισό του 15ου αιώνα, το φέουδο της Επισκοπής ή Πισκοπής στο νοτιότερο άκρο της Κύπρου (εικ. 23). Φυσικός σταθμός για τις θαλάσσιες συγκοινωνίες μεταξύ Ανατολής και Δύσης, το κάστρο της Πισκοπής απέφερε μεγάλα πλούτη στους Κορνάρο, που πρόσθεσαν σύντομα στον τίτλο τους και το επώνυμο Πισκόπια. Από τους γάμους των Κορνάρο με γυναίκες από την Κύπρο δημιουργήθηκε η βενετοκυπριακή οικογένεια των Κορνάρων — φαινόμενο αντίστοιχο με της ομώνυμης κρητοβενετικής. Η Έλενα Λουκρητία πέθανε από καρκίνο σε ηλικία 38 ετών και ενταφιάστηκε κατά την επιθυμία της στην εκκλησία Santa Giustina της Πάδοβας. Ός το τέλος της ζωής της, ο Γεώργιος Καλαφάτης πρόσφερε ακούραστα τις ιατρικές φροντίδες του στη διάσημη απόφοιτο του πανεπιστημίου του.

Ο Καθηγητής Ιατρικής Γεώργιος Καλαφάτης (Χανιά 1652–Πάδοβα 1720)

Γόνος πλούσιας κρητικής οικογένειας με καταβολές από το Βυζάντιο, έγινε το 1679 καθηγητής της θεωρητικής και πρακτικής Ιατρικής στο παταβινό πανεπιστήμιο. Ήταν φίλος και οικογενειακός γιατρός των Κορνάρο Πισκόπια. Μνημονεύεται με ευγνωμοσύνη στη διαθήκη του πατέρα της Έλενας Λουκρητίας για την ιατρική περίθαλψη που πρόσφερε στην κόρη του. Συνέγραψε την *Πραγματεία περί πανώλους*, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1682. Πέθανε στην Πάδοβα και ενταφιάστηκε στη Βασιλική του Αγίου Αντωνίου (Santo). Κατατάσσεται στους εξοχότερους γιατρούς της εποχής του (Wernich 1884).

Κύριλλος Λούκαρης και Θεόφιλος Κορυδαλέας (τέλη 16ου–μέσα 17ου αι.)

Στην Πάδοβα σπούδασαν οι μεγάλοι ιεράρχες μας Κύριλλος Λούκαρης, Μελέτιος Πηγάς και Μάξιμος Μαργούνιος. Εδώ σπούδασε επίσης ο Θεόφιλος Κορυδαλέας, φημισμένος φιλόσοφος της εποχής, που ανήκε στον κύκλο του Λούκαρη. Θεωρείται ο κυριότερος εκπρόσωπος στην Ελλάδα του αριστοτελισμού της Πάδοβας. Η διδασκαλία του, στηριγμένη στην εκλαϊκευση του Αριστοτέλη, υπήρξε το θεμέλιο της ελληνικής εκπαίδευσης επί 200 χρόνια (κορυδαλισμός). Η Πατριарχική Σχολή της Κωνσταντινούπολης αναδιοργανώθηκε από τον Κορυδαλέα με βάση το πρόγραμμα του παταβινού πανεπιστημίου.

18ος αιώνας: Ο αιώνας των Ελλήνων

Έτσι ονομάζεται ο αιώνας του διαφωτισμού στα χρονικά του παταβινού ιδρύματος. Εκτός από τον Καποδίστρια, θα έρθουν τώρα να σπουδάσουν στην Πάδοβα πολλές σημαντικές μορφές των ελληνικών γραμμάτων, κυρίως από τον βορειοελλαδικό χώρο, όπως ο ποιητής Αθανάσιος Χριστόπουλος — ο ηγέτης της φαναριώτικης ποίησης —, ο σύγχρονός του Ιωάννης Βηλαράς και ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ένας από τους δύο συγγραφείς της *Γεωγραφίας Νεωτερικής* (Βιέννη 1791). Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, πολλοί φοιτητές της Πάδοβας θα εγκατασταθούν στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Θα εργαστούν ως γιατροί, διδάσκαλοι και διοικητικά στελέχη στις αυλές των ηγεμόνων Βλαχίας και Μολδαβίας.

Στην Πάδοβα σπούδασαν ακόμη ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ, ο Νικηφόρος Βούλγαρης και ο Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος — όλοι εξέχουσες μορφές του νεοελληνικού διαφωτισμού. Από τα μέσα του 17ου και κατά τον 18ο αιώνα, λειτουργούν στην πόλη και δύο ειδικά κολλέγια/οικοτροφεία για τους Έλληνες φοιτητές, το Παλαιόκαπα και το Κωττούνειο. Το Κωττούνειο, που συγχωνεύτηκε με το Παλαιόκαπα το 1772, λειτούργησε έως τα τέλη του 19ου αιώνα.

Στα τέλη του 18ου αιώνα, κλήθηκε στη Ρωσία ο Έλληνας καθηγητής της Χημείας Μαρίνος Καρβούρης. Του ζητήθηκε να συνεισφέρει τις τεχνικές γνώσεις του

21

Έλενα Λουκρητία Κορνάρο Πισκόπια, έγχρωμο χαρακτικό.

22

Προσωπογραφία του Γεώργιου Καλαφάτη.

23

Το φέουδο της Επισκοπής στο νοτιότερο άκρο της Κύπρου.

21

22

23

24

24

Η Ακαδημία Galileiana βρίσκεται ακριβώς δίπλα στο Παλάτσο Λιβιάνο, που ονομάστηκε έτσι προς τιμήν του Ρωμαίου ιστορικού Τίτου Λιβίου (είχε γεννηθεί στην Πάδοβα). Στο βάθος φαίνεται ο καθεδρικός ναός της πόλης (Ντουόμο). Στο Λιβιάνο στεγάζεται σήμερα το Τμήμα Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου.

25

Universa Universis Patavina Libertas («Πλήρης και για όλους η Ελευθερία στο Πανεπιστήμιο του Παταβίου»). Το μόττο του Πανεπιστημίου.

26

Σφραγίδα με το έμβλημα του Πανεπιστημίου και τη χρονολογία 1222 στα λατινικά.

για την εκτέλεση μεγάλων έργων στη Μόσχα. Στα χρονικά του παταβινού πανεπιστημίου είναι γνωστός ως ο καθηγητής που επινόησε κατά κάποιον τρόπο την εκπαιδευτική άδεια (Peri 2015). Έναν αιώνα νωρίτερα, είχαν κληθεί από τον Μεγάλο Πέτρο δύο Έλληνες καθηγητές, σπουδαγμένοι ομοίως στην Πάδοβα, για να διδάξουν στο ελληνικό σχολείο της Μόσχας. Με Έλληνες καθηγητές, επίσης αποφοίτους της Πάδοβας, λειτούργησαν στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο οι ηγεμονικές σχολές της Βλαχίας και της Μολδαβίας, πριν ακόμη αναλάβουν τη διοίκηση των παραδουνάβιων περιοχών οι Φαναριώτες. Στις παραμονές του Εικοσιένα, η Σχολή ειδικά του Βουκουρεστίου βρισκόταν σε πλήρη ακμή, με 500 φοιτητές από όλες τις περιοχές των Βαλκανίων. Μόλις ξέσπασε η Επανάσταση, οι μεγαλύτεροι εξ αυτών στελέχωσαν τον Ιερό Λόχο του Αλέξανδρου Υψηλάντη.

Η ισχυρή παρουσία των Ελλήνων στην Πάδοβα θα διαρκέσει έως τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα. Στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα, θα σπουδάσει στην Πάδοβα και ο Νικκολό Τομμαζέο (Niccolò Tommaseo). Υπήρξε ο δεύτερος μετά τον Φωριέλ εκδότης των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών (*Canti popolari greci*, Βενετία 1842).

Το ιστορικό Πανεπιστήμιο της Γαλννοτάτης ανταπέδωσε στην Ελλάδα το ηθικό χρέος που της όφειλε. Συνέβαλε καθοριστικά στην πνευματική, πολιτισμική και πολιτική αναγέννηση του υπόδουλου γένους (Tsoukas 1959). Ίσως δεν αποτελεί απλή ιστορική σύμπτωση ότι οι εορτασμοί για τα 200 χρόνια του Εικοσιένα έφθασαν να συμπέσουν στις μέρες μας με τους εορτασμούς για τα 800 χρόνια από την ίδρυση του παταβινού πανεπιστημίου.

* Για την ουσιώδη και αποτελεσματική συνδρομή του σε όλα τα στάδια αυτής της δημοσίευσης ευχαριστώ και από τη θέση αυτή τον Δρα Φραντσέσκο Σκαλόρα. Ευχαριστώ εξίσου θερμά το φίλο και συνάδελφο Δρα Gino Sorio, για την πρόθυμη ανταπόκρισή του σε όλα τα ερωτήματα που σχετίζονται με την ιστορία του πανεπιστημίου και των αριστοτελικών σπουδών της Πάδοβας.

25

26

Βιβλιογραφία

Ανωνύμως 2004: Ανωνύμως, *Il Palazzo Bo*, Università degli Studi di Padova, 2004.

Bovo 2015: Bovo T., *Giovanni Cottunio e gli intellettuali greci a Padova nel XVIII secolo: dalla matrice accademica alla prospettiva panellenica*, Tesi di Dottorato di Ricerca in Lingue, Culture e Società Moderne, Università Ca' Foscari, Venezia 2015 (<http://dspace.unive.it/handle/10579/5641>).

Brewer 2018: Brewer D., *Ελλάδα 1453-1821. Οι άγνωστοι αιώνες*, εκδ. Πατάκη, 2018 (αγγλική έκδοση: *Greece, the Hidden Centuries: Turkish Rule from the Fall of Constantinople to Greek Independence*, I.B. Tauris, London 2010).

Cammelli 1941: Cammelli G., *I dotti bizantini e le origini dell'Umanesimo*, II. Giovanni Argiropulo, Firenze 1941.

Cammelli 1954: Cammelli G., *I dotti bizantini e le origini dell'Umanesimo*, III. Demetrio Calcondila, Firenze 1954.

Del Negro 2002: Del Negro P., *L'Università di Padova nei secoli*, t. II: 1601-1805, Padova 2002.

Del Negro 2003: Del Negro P., *The University of Padua. Eight Centuries of History*, αγγλ. μτφρ. Hilary Siddons και H.D. Walberg, εκδ. Signum, Padova 2003.

Ferreri 2014: Ferreri L., *L'Italia degli Umanisti*. 1. Marco Musuro, εκδ. Brepols, Tournhout 2014.

Gerola 1928-1929: Gerola G., «Gli stemmi cretesi dell'Università di Padova», *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, 88/2 (1928-1929).

Μανούσας / Στάικος 1987: Μανούσας Μ. /

Στάικος Κ. (επιμ.), *Η εκδοτική δραστηριότητα των Ελλήνων κατά την εποχή της ιταλικής Αναγέννησης*, 1469-1523 (κατάλογος έκθεσης), Μουσείο Μπενάκη, 1987.

Maschietto 1978: Maschietto F.L., *Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646-1684). Prima donna laureata nel mondo*, Centro della Storia dell'Università di Padova, εκδ. Antenore, Padova 1978.

Μπόμπου-Σταμάτη 1995: Μπόμπου-Σταμάτη Β., *Τα Καταστατικά του Σωματείου (Nazione) των Ελλήνων φοιτητών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας (17ος-18ος αι.)*, Αθήνα 1995.

Pagliaroli 2004: Pagliaroli S., «Giano Lascari e il Ginnasio greco», *Studi medievali e umanistici*, II (2004).

Peri 2015: Peri M., «Marco Carburì e l'invenzione dell'Anno Sabbatico», προφορική ανακοίνωση για τον Μαρίνο Καρβούρη στην Ημερίδα Οι Έλληνες και το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας, Παλάτσο Μπο, Μάιος 2015 (σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Ερευνών της Βενετίας).

Πλουμίδης 1969-70: Πλουμίδης Γ.Σ., «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Α': Artisti 1634-1782)», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 37 (1969-70), σ. 260-336.

Πλουμίδης 1971α: Πλουμίδης Γ.Σ., «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Β': Legisti 1591-1809)», *Επετηρίς Εταιρείας*

Βυζαντινών Σπουδών 38 (1971), σ. 84-195.

Πλουμίδης 1971β: Πλουμίδης Γ.Σ., «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Α': Artisti)», Συμπληρώσεις-Διορθώσεις-Προσθήκαι», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 38 (1971), σ. 196-206.

Πολίτης 2003: Πολίτης Λ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, 2003.

Pontani 1973-1974: Pontani F.M., «Epigrammi inediti di Marco Musuro», *Archeologia classica* 25-26 (1973-1974), σ. 575-577.

Rossetti / Dalla Francesca 1987: Rossetti L. / Dalla Francesca E., *Stemmi di Scolari di Padova*, εκδ. Lint, Trieste 1987.

Στάικος 2015: Στάικος Κ.Σ., *Οι ελληνικές εκδόσεις του Άλδου και οι Έλληνες συνεργάτες του*, Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, 2015.

Στεργέλλης 1970: Στεργέλλης Α.Π., *Τα δημοσιεύματα των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας τον 17ο και 18ο αιώνα*, Αθήνα 1970.

Tsourkas 1959: Tsourkas C., *Gli Scolari greci di Padova nel rinnovamento culturale dell'Oriente Ortodosso*, Università di Padova, Tipografia del Seminario, 1959.

Wernich 1884: Wernich A., «Calafati Giorgio» στο *Biographisches Lexicon der Hervorragenden Aertze aller Zeiten und Voelker*, IV, Wien-Leipzig 1884.

Wilson 1994: Wilson N.G., *From Byzantium to Italy: Greek Studies in the Italian Renaissance*, Johns Hopkins U/P, 1994.

Πηγές εικόνων

Εικ. 1-3: Από τον ιστότοπο του Πανεπιστημίου Phaidra Collezioni Digitali, <https://phaidra.cab.unipd.it/>

Εικ. 4, 7, 8, 15, 20: Από το βιβλίο *Il Palazzo Bo*, Università degli Studi di Padova, 2004.

Εικ. 6, 13, 14, 16-18: Φωτογράφιση Φραντσέσκο Σκαλόρα.

Εικ. 9: Από τον ιστότοπο του Πανεπιστημίου

<https://ilbolive.unipd.it/it/kounellis-padova-storia-monumento-incompreso>

Εικ. 10, 25, 26: Από το βιβλίο του Piero Del Negro, *The University of Padua. Eight Centuries of History*, εκδ. Signum, Πάδοβα 2003.

Εικ. 11, 12: Από το βιβλίο *Η εκδοτική δραστηριότητα των Ελλήνων κατά την εποχή της ιταλικής Αναγέννησης*, 1469-1523, Κατάλογος με επιμέλεια Μ. Μανούσας και Κ. Στάικου,

Μουσείο Μπενάκη, 1987.

Εικ. 21-23: Από το βιβλίο του F.L. Maschietto, *Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646-1684). Prima donna laureata nel mondo*, Centro della Storia dell'Università di Padova, εκδ. Antenore, Πάδοβα 1978.

Εικ. 24: Φωτογράφιση από γραφείο του Λιβιάνο.